

Jegyzetek

A jegyzetekben egy-egy balladatípusnál először, az általunk adott sorszám után a típusmegnevezést, majd szögletes zárójelben a Vargyas-féle típuszámot adjuk (Vargyas 1976). Ez alatt a kéziratos gyűjteményből közölt variánsokra vonatkozó információk jönnek: először (ha van) a gyűjtők által adott címet találja az olvasó, majd alatta a gyűjtés helyét. Ezt további kiegészítő, a kéziratos anyagból származó információk követik. Jelen kiadványnak természetesen nem lehet feladata az egyes balladatípusok összes publikált variánsának jegyzetekben történő összegyűjtése. Mindössze tájékoztató jelleggel utalunk az adott típus utolsó változatának adatai után a térségből közölt néhány további variánsra („lásd továbbá” megjegyzéssel), valamint két magyar általános balladaelméleti és -történeti kiadvány megfelelő helyeire (Dános 1938; Vargyas 1976), illetve esetlegesen egy-egy balladatípust elemzően bemutató munkára (ezeket „vö.” jelzéssel adjuk). Ezek a téma iránt mélyebben érdeklődők számára további tájékoztató pontokat kínálnak. Noha a Nyitra környéki népballadák esetében ez nagyon is indokolt volna (vö. Kodály 1913, 169–170), jelen esetben eltekintünk a magyar–szlovák összehasonlító vizsgálatoktól. Ez egy külön tanulmány feladata kell, hogy legyen.

1. A szégyenbe esett lány [10]

1.1. Sárfodor Péterné

Zsére

Írógéppel leírt, tollal javított, kiegészített változat. A gyűjtés keltezése: Zsére, 1941. II. 16. Adatközlő: Bencz Luca, 60 éves. Mivel a gyűjtés napja és az énekes személye is megegyezik a Fehér László balladáéval, ennek a szövegnek is Putz Éva a gyűjtője.

1.2.

Kolon

Írógéppel letisztázott variáns. További információk nélkül.

1.3. Fodor Katalina

Pográny

Írógéppel letisztázott variáns. A gyűjtő személye ismeretlen. Adatközlő: „Pindes Kata, Pográny”.

1.4.

Kolon

Írógéppel letisztázott töredék. A gyűjtő személye ismeretlen. Adatközlő: „Bezány Ferencné sz. Balkó Ilon, Kolon, 58 éves (1942. III. 24.)”.

1.5.

Pográny

Írógéppel letisztázott, tollal némileg (nyelvjárásilag) korigált töredék. A gyűjtő személye ismeretlen. Adatközlő: „Laca Jancsovics Ilon, Pográny”. Utóbbi tollal írva.

1.6. Aranyos Mariska...

Menyhe

Írógéppel letisztázott variáns. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: „Koritár Mihályné, sz. Ördög”.

1.7. Ennek a Bözsikének...

Menyhe

Írógéppel letisztázott variáns. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: Kovács Jánosné.

1.8. Fodor Katalina

Ghymes

Kodály Zoltán gyűjtése (Kodály 1907, 38–39), a gyűjtés évének megadása nélkül. Adatközlők: „Baka Jánosné és Fazekas Istvánné (40-50 év körül)”.

Ág Tibor a balladának 47 variánsát ismeri a Zobor-vidékről, ebből 8 változatot közöl (Ág 2001, 50–75). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 36–45, 50–53; Szíjjártó 2001, 123–125; Üрге 2004, 166–168; Zagiba 1954, 71. Vö. Dános 1938, 121–122; Vargyas 1976, II: 122–139 (közli egy, Vikár László által 1958-ban Ghymesen lejegyzett változatát is: 125–126).

2. Halva talált menyasszony [12]

2.1. Árok parti csalány...

Pográny

Írógéppel letisztázott, töredékes változat. A gyűjtő személye ismeretlen. „Leírva Bús Antaltól, Pográny. Sokan tudják s még gyakran éneklük.”

2.2. Kiment a kisasszony...

Menyhe

Írógéppel letisztázott, rendkívül töredékes változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: „Kovács Jánosné, Menyhe. Már nem éneklük, Kovácsné is csak töredékes tudja.”

Vö. Vargyas 1976, II: 148–163.

3. Anyai átok [16]

3.1. Egy asszony a lányát...

Menyhe

Írógéppel letisztázott, töredékes változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: Kovács Jánosné.

3.2. Egy asszony a lányát...

Zsére

Kodály Zoltán 1915-ből származó gyűjtése adatközlők feltüntetése nélkül. A lejegyzés végén Kodály megjegyzése olvasható: „A fiatalság körében közismert” (közölve: Bartók 1991, I: 505–506).

Vö. Vargyas 1976, II: 191–196.

4. A háromszoros magzatgyilkos [24]

4.1.

Bodok

„Énekelte: Lauro Rozália, bodoki szül. 19 éves. Pozsony 1942. márc. 10-én.” Ugyanennek a variánsnak egy másik, letisztázott példányán (nem Aranytól származó!) kézirással: „Sz. Vilmát a korcs-

mában”. Valószínűleg a metszet készítőjének jegyzete, amit talán egy, Arany A. Lászlóval történt konzultáció során írt a szöveg alá.

A gyűjteményben a ballada egy további, ismeretlen gyűjtőtől származó, a bodoki Csernyák Józsefné által előadatott változata. Oly kis mértékben tér el a fenti variánstól, hogy újraközlését indokolatlannak tarjuk.

4.2. Horvát Lidi

Zsére

Írógéppel letisztázott változat. „Énekelte: Földesi Ilona, 33 éves. Gyűjtötte: Putz Éva 1941. VII. 27.”

4.3. Horváth Lidi

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: „Kovács Jánosné, Menyhe.”

4.4. Szabó Vilma

Alsóbodok

A ballada dallammal közölt változata, az első variánshoz hasonlóan ugyancsak Alsóbodoki, Ág Tibor 1974-ből származó gyűjtése (Ág 2001, 220–221.).

Ág Tibor a Nyitra környéki falvakban 7 variánsát rögzítette és ebből 3 változatot közöl (Ág 2001, 219–224). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 84–85; Zagiba 1954, 79. Vö. Dános 1938, 127–128; Vargyas 1976, II: 259–270.

5. A halálra táncoltatott lány [26]

5.1. Sóki bíró lánya...

Zsére

Kézzel írott, meglehetősen töredékes változat. A gyűjtés ideje 1941. II. 19. Adatközlő Földesi Ilona 33 éves (Zsére). Feltehetően ez is Putz Éva gyűjtése. Ennek egy letisztázott példányát közöljük, itt csak annyi megjegyzés található, hogy „Énekelte: Földesi Ilona 33 éves”.

5.2.

Helymegjelölés nélkül

Írógéppel letisztázott, kiegészített, minden egyéb információt nélkülöző változat (véltetően Arany A. Lászlónak az előbbi variáns alapján készített rekonstrukciója).

5.3. Ságibíró lyánya...

Helymegjelölés nélkül

Minden további kiegészítő információt nélkülöző, írógéppel letisztázott változat.

5.4.

Helymegjelölés nélkül

Minden további kiegészítő információt nélkülöző, írógéppel letisztázott változat.

5.5.

Zsére

Ág Tibor 1974-es gyűjtése (Ág 2001, 106–108). Az énekes ugyanaz a Földesi Ilona, akitől 1941-ben Putz Éva jegyezte le a ballada szövegét.

Ág Tibor a térségből 4 variánsát közli (Ág 2001, 105–114). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 96–100; Zagiba 1954, 76–77. A téma monografikus feldolgozását Kríza Ildikó végezte el. A ballada általa vizsgált 251 változata közt nem volt a Zobovidékről származó gyűjtés (Kríza 1967). A térség közvetlen szomszédságából Kodály Zoltán viszonylag korai mátyusföldi (Felsőszeli, Nádszeg, Vágfarkasd, Zsigárd) gyűjtéseit kell megemlíteni (Kodály 1905, 300–301). Vö. Dános 1938, 113–114; Vargyas 1976, II: 273–283.

6. A halálraítelt húga [27]

6.1. Fehér Aszló

Zsére

Mutatványként publikálva (Putz 1944). Jelen közlés a korabeli publikáció betűhív közreadása, noha nyilvánvaló elírások, félrehallások vannak benne. A kéziratos hagyatékban több, írógéppel leírt, tollal javított változat. Az egyik a gyűjtés keltezése: Zsére, 1941. II. 16. Az énekes: Benc Luca. Egy másik letisztázott változaton (nem Aranytól származó!) kézirással:

„a bíró visszatartja az ablakhoz törekvő lányt – az alaknál látszik, ahogy bátyját a zsandárok viszik; az akasztófa felé viszik”. Valószínűleg a metszet készítőjének jegyzete, amit talán egy, Arany A. Lászlóval történt konzultáció során írt a szöveg alá.

Franz Zagiba szerint a gyűjteményben két változata található: az egyik, a Putz Éva által is publikált zsérei variáns, noha Zagiba az első strófáját nem pontosan úgy közli, ahogy azt Putz közleményéből ismerjük:

*Lovat lopot Fehér Aszló
a fekete högyek aló.
Ollyat csattant az ustora
meghallotta hét vármegye...*

Zagiba szerint, ez zeneileg régi stílusú ballada (Zagiba 1954, 70), a zeneileg új stílusú koloni variáns szövege nem található meg az Arany-hagyatékban.

*Anno anno Fehér Aszló
a fekete högyek aló
ollyant csattant az ustora
meghallotta hét vármegye.*

(Zagiba 1954, 78)

6.2.

Zsére

Ág Tibor 1960-as zsérei gyűjtése (Ág 2001, 42–44). Az énekes Földesiné Elgyütt Ilona.

Ág Tibor 14 variánsát ismeri a térségből, ebből 3 változatot közöl (Ág 2001, 40–51). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 119–126; Szíjjártó 2001, 130–132. Vö. Dános 1938, 66–67, 83–84; Vargyas 1976, II: 284–301.

7. Bagoly asszonyka [45]

7.1.

Zsére

Írógéppel leírt változat. „Énekelte: Szórád Klára, 65 éves Zsérén, 1942. július 13-án.”

7.2.

Barslédec

Írógéppel leírt változat. Adatközlő: „Martos Istvánné, szül. Farkas Anna, 85 éves, Barslédec”.

7.3.

Pográny

Írógéppel leírt változat. Adatközlő: „Kálaji Flórisné, szül. Sebők Borbála, Pográny”.

7.4.

Ghymes

Kodály Zoltán 1916-os, ghymesi gyűjtése. Az adatközlők „három fiatal lány (17–19)”. (Bartók 1991, I: 170.).

Ág Tibor 7 Zobor-vidéki (Ág 2001, 130–143), Manga János pedig 1 barslédeci variánsát közli (Manga 1938, 48–49). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 137–147; Szíjjártó 2001, 118; Zagiba 1954, 72. Vö. Vargyas 1976, II: 392–394.

8. A csudahalott [68]

8.1. Szíp Ilona (Bálint vitéz)

Zsére

Írógéppel letisztázott, tollal némileg korigált változat. Egy másik, kézírásos verzió alapján az adatközlő: „Földesi Ilona 33 éves”. A gyűjtés ideje: 1941. II. 19. Zsére. Vélhetően Putz Éva a gyűjtő. A kézirat szöveg végén megjegyzés: „*Aztán felugrott Bálint vitéz és megölelte szép Ilonát. Ezt nem tudják versben, csak utánamondják.*” Áthúzva és az írógéppel letisztázott változatba már nem is került bele. Arany a közlésből ezt a megjegyzést nyilván már kihagyta volna.

8.2.

Zsére

Ág Tibor 1960-as gyűjtése (Ág 2001, 26–28). Az énekes Földesiné Elgyütt Ilona, akitől 1941-ben Putz Éva is gyűjtött.

Ág Tibor a ballada 9 variánsát ismeri a térségből, 4 változatot közöl (Ág 2001, 21–33), közülük egyet, 1960-ban ugyanattól a Földesi Ferencné Elgyütt Ilonától (sz. 1907) jegyzett le, akitől az itt olvasható, tizenkilenc évvel korábbi lejegyzés is származik (Ág 2001, 26–28). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 163–172; Zagiba 1954, 71–72. Vö. Vargyas 1976, II: 463–474.

9. Révészek nótája [72]

9.1.

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat: „Énekelte Kiss Lászlóné, Menyhe, 1941. Jegyezte Gács Böske.”

9.2.

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat: „Fülöp Ilona, Menyhe 1942. júl. 26.”

9.3.

Kolon

A balladát Vikár László gyűjtötte 1956-ban, Kolonban egy 64 éves asszonytól (énekes pontos nevének megadása nélkül). (Vargyas 1976, II: 501)

Ág Tibor 10 zoborvidéki variánsát ismeri, ebből 3 változatot közöl (Ág 2001, 152–157). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 176–183, 186–187; Csanádi–Vargyas 1954, 297–299.

Vö. Dános 1938, 98; Vargyas 1976, II: 501–505 (közöl egy, Vikár László által 1956-ban, Kolonban lejegyzett változatot: 501).

10. Házasuló királyfi [75]

10.1.

Helymegjelölés nélkül

Írógéppel letisztázott, minden további információt nélkülöző változat.

10.2.

Ghymes

Hodek Mária és Szombath Károly 1973-as gyűjtése (Ág 2001, 165–169). Adatközlő Molnár Erzsébet (1898).

A rendkívül elterjedt balladának Ág Tibor 3 Zobor-vidéki variánsát közli (Ág 2001, 160–173). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 197–200; Kósa 1979, 486–489; Szíjjártó 2001, 126–127; Üрге 2004, 164–166; Zagiba 1954, 76. Vö. Dános 1938, 96–97; Vargyas 1976, II: 512–516.

11. Templomkerülő [95]

11.1. Bíró Katica

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. „Fülöp Ilona, Menyhe.” Franz Zagiba, vélhetően ugyanezt a változatot *Bíró Katuska* címen tárgyalja (Zagiba 1954, 75).

11.2. Bíró Katica

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. Az adatközlő a Függelékben közölt jegyzék alapján valószínűsíthetően Kovács Jánosné.

Vö. Dános 1938, 73, 137; Vargyas 1976, II: 604–605.

12. A kiirtott kocsmároscsalád [96]

12.1.

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Adatközlő: „Fülöp Lászlóné, Menyhe, 112. Gyűjtötte Kovács Gergely. 1941 karácsonyakor.”

12.2.

Béd

A dallamot Ág Tibor gyűjtötte 1976-ban (Ág 2001, 263–264.). Az adatközlő özv. Fülöp Imréné Gaál Mónika (1911).

Ág Tibor a Zobor-vidékről 4 változatát közli (Ág 2001, 259–265). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 379–380; Szíjjártó 2001, 129–130. Vö. Dános 1938, 148; Vargyas 1976, II: 606–619.

13. A gróf és az apáca [97]

13.1.

Menyhe

Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: „Kovács István, Menyhe”. A Függelékben közölt jegyzék szerint viszont Kovács Irén az adatközlő. Valamelyik adat téves.

13.2.

Zsére

Írógéppel letisztázott változat. A gyűjtő valószínűleg Putz Éva. Adatközlő: „Földesi Ilona, 33 é.”

Vö. Vargyas 1976, II: 620–622; Zagiba 1954, 85.

14. Az öngyilkos szeretőgyilkos [98]

14.1. Menyhe felett...

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatközlő: „Liszi Józsa, Menyhe.”

14.2. Horvát Jolán

Zsére

Gépelte változat, alatta kézírással: „Énekelte: Földesi Ilona, 33 éves.” A Függelékben közölt *Nyitra vidéki balladák jegyzékének* 4. tétele nyomán is szinte biztosan Putz Éva gyűjtése.

Franz Zagiba közleményében összekeveri a két változatot. Miközben adatközlőként Földesi Ilonát jelöli meg, az első strófát a menyhei variánsból közli:

*Menyhe felett van egy házi nagy erdő
piros vírrel van kifestve a mező
fújja a szél mindig csak az lengetyi
érted babám de sokat kell szenvedni.*

(Zagiba 1954, 81–82)

14.3.

Zsére

Szíjjártó Jenő 1956-os gyűjtése Zséréről (Szíjjártó 2008, 114–115.). A balladát Nagy Béláné Elgyütt Erzsébet (1919) énekelte.

Ág Tibor a Nyitra vidékről 8 variánsát ismeri, ebből 3 változatot közöl (Ág 200, 254–258). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 388–391; Kósa 1979, 513–514; Szíjjártó 2001, 114–115, 119–120. Vö. Dános 1938, 75–76, Vargyas 1976, II: 623–625.

15. Vadász és lánya [100]

15.1. A vadász és a leány

Zsére

Írógéppel letisztázott variáns. „Énekelte: Földesi Ilona 32 éves”. Talán Putz Éva 1941-es gyűjtése.

15.2.

Zsére

Ág Tibor 1987-es gyűjtése (Ág 2001, 269–272). Az énekes ugyanaz a Földesi Ilona, akitől 1941-ben Putz Éva jegyezte le a ballada szövegét.

Ág Tibor a Nyitra vidékről 2 változatát közli (Ág 2001, 269–273). Lásd továbbá: Zagiba 1954, 84–85. Vö. Vargyas 1976, II: 629–631.

16. Lova lába megbotlott [108]

16.1.

Helymegjelölés nélkül

Írógéppel letisztázott, tollal némileg korrigált változat, minden kiegészítő információ nélkül.

16.2. Német János

Menyhe

Írógéppel letisztázott variáns. „Menyhe, Fülöp Margit, 1941 karácsonyán gyűjtötte Kovács Gergely”.

16.3. Csali Pista

Béd

Írógéppel letisztázott variáns. „10.VIII.1938. Praha. Karlín. Invalidovna”. Vélhetően Pindes István katonakönyvéből származó változat, ugyanis a Nyitra vidéki balladák Függelékben közölt jegyzéke 12. tétele alapján „Pindes István gyűjtötte [pontosabban: valószínűleg emlékezetből leírta. L.J. megj.] Béden”.

16.4.

Béd

Ág Tibor 1962-es bédi gyűjtése Fülöp Imréné Gaál Mónikától. (Ág 2001, 202–203).

Ág Tibor 3 Zobor-vidéki változatát közli (Ág 2001, 199–203). Lásd továbbá: Ág-Sima 1979, 241–242. Vö. Vargyas 1976, II: 674–678.

17. A betyár utazólevele [109]

17.1. Tisza partján elaludtam...

Béd

Írógéppel letisztázott változat. „Írta: Pindes István, 1938. VII. 12. Zadní Třebánba.” A Függelék 2. számú listája alapján a variáns származási helye Béddel azonosítható.

17.2.

Nyitragerencsér

Sebő József 1976-os gyűjtése (Ág 2001, 207). Adatközlő: Czakó Rozália (1907).

Ág Tibor 4 Zobor-vidéki variánsát közli (Ág 2001, 204–208). Franz Zagiba egy Kolonban lejegyzett változatát sorolta be közleményébe:

*Tisza partján elaludtam
jaj de szomorút álmodtam
megálmodtam azt az egyet
babám nem leszek a tied.*

(Zagiba 1954, 73)

Vö. Vargyas 1976, II: 679–684.

18. Bárólány és juhász [121]

18.1.

Menyhe

Gépelt szöveg. „Leírva Zsebi Teréztől. Menyhe. Még gyakran éneklük a fiatal lányok, különösen liba őrzésénél, vagy este az utcán csoportosan.” Gyűjtő: Kovács Gergely.

18.2.

Királyi

Ág Tibor 1976-os gyűjtése, énekelte Sztranyák Józsefné Szklenár Katalin (1917). (Ág 2001, 227–228).

Ág Tibor a Nyitra környéki falvakból 3 változatát közli (Ág 2001, 225–229). Lásd továbbá: Ág-Sima 1979, 315–316; Kósa 1979, 511; Szíjjártó 2001, 113; Üрге 2004, 172–173. Vö. Dános 1938, 86; Vargyas 1976, II: 751–755.

19. A meggyilkolt fonólány [123]

19.1. Szócs Marcsó

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. Adatözlő: „Kovács Jánosné, Menyhe. 1942. júl. 24.”

19.2.

Menyhe

Ág Tibor 1975-ös gyűjtése. Énekelte Kostyál Péterné Fülöp Ágnes (Ág 2001, 237).

Ág Tibor a Zobor-vidékről 2 variánsát közli (Ág 2001, 235–237). Lásd továbbá: Ág-Sima 1979, 328–329; Üрге 2004, 160–161. Vö. Dános 1938, 115–116; Vargyas 1976, II: 761–763; Vikár 1905a; Vikár 1905b.

20. A vén férj gyilkosa [125]

20.1. Szíp Ilona

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. „Fülöp Ilona, Menyhe. 1941. április 28-án.” Talán Kovács Gergely a gyűjtő. A Függelék 1. számú jegyzéke egy zsérei változatra hivatkozik, ami viszont nincs a hagyatékban.

20.2.

Menyhe

Ág Tibor 1980-as gyűjtése (Ág 2001, 151). Megállapítása szerint adatközlője, Fülöp Ferencné Kostyál Anna, már csak homályosan emlékezett a balladára, és csupán négy versszak jutott az eszébe (Ág 2001, 148). Kovács Gergely gyűjtése Kodály Zoltán 1910-es gyűjtésével összevetve szövegében már szintén szegényesebb (Ág 2001, 149–150).

Ág Tibor 2 zoborvidéki változatát közli, egyiket Kodály nyomán (Ág 2001, 148–151). Vö. Vargyas 1976, II: 767–768.

21. A gyilkos feladja magát [126]

21.1. Barna Jancsi...

Béd

Írógéppel letisztázott változat. „Írta: Pindes István, 1938. VIII. 10. Praha, Invalidovna, Karlin“. Vélhetően Pindes István katonakönyvből származó változat, ugyanis a Nyitra vidéki balladák Függelékben közölt jegyzéke 13. tétele alapján „Pindes István gyűjtötte [pontosabban: valószínűleg emlékezetből leírta. L.J. megj.] Bédén”.

21.2.

Barslédec

Ág Tibor 1969-es gyűjtése, előadója Székely Ferencné Dubaj Mária. (Ág 2001, 232–233).

Ág Tibor a térségből 9 variánsát ismeri, s ennek 3 változatát közli (Ág 2001 251–253). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 336–337; Kósa 1979, 516; Zagiba 1954, 81. Vö. Dános 1938, 117; Vargyas 1976, II: 769–772.

22. Verekedés fog itt lenni [127]

22.1.

Zsére

Írógéppel letisztázott változat. Talán Arany A. László gyűjtése. Adatközlő: „Földesiné, Pozsony (Zsére). 1942 március“.

22.2.

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. „Leírva Kovács Iréntől, Menyhe. Sokan tudják és éneklük is.“

22.3.

Zsére

Kodály Zoltán 1910-es gyűjtése Zséréről az énekes feltüntetése nélkül (Bartók 1991, I: 1044–1045).

Ág Tibor a térségből 2 változatát közli (Ág 2001 251–253). Lásd továbbá: Zagiba 1954, 78. Vö. Vargyas 1976, II: 773–775.

23. A cséplőgépbe esett lány [128]

23.1. Farkas Julcsa

Zsére

Gévelt szöveg, tollal össze-vissza javítgatva, nehezen értelmezhetően pótolgatva. Talán Putz Éva gyűjtése. Keltezés: 1941. II. 19. Adatközlő: „Földesi Ilona 33 éves”.

23.2.

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Adatközlő: „Kovács Jánosné, Menyhe”. Gyűjtő: Kovács Gergely.

23.2.

Zsére

Ág Tibor 1975-ös gyűjtése, az adatközlő Nagy Béláné Elgyütt Erzsébet. A gyűjtés a Csemadok dunaszerdahelyi Népzenei Adattárában található (Ltsz.: 4213 – NA_0060, MG_000060A, 27:02).

Ág Tibor a Nyitra környéki falvakban 9 újabb variánsát rögzítette, s ebből 3 változatot közöl (Ág 2001, 238–243). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 340–342; Zagiba 1954, 83. Vö. Dános 1938, 140; Kríza 1968; Vargyas 1976, II: 778.

Érdekességként jegyzem meg, hogy a ballada a szlovák anyagban sem ismeretlen. František Poloczek gyűjteményében például egy Velké Zálužiceban lejegyzett változat szerepel, amely szinte tükörfordítása a magyarul ismert variánsoknak (Poloczek 1956, 548). Feltételezhetően aratómunkások révén került a ballada szlovák környezetbe.

24. A beteg asszony [130]

24.1.

Zsére

Írógéppel letisztázott, Arany által alaposan átdolgozott változat. „Énekelte: Barát Szórád Klára, 65 éves, Zsére”.

24.2.

Zsére

Szíjjártó Jenő 1956-os gyűjtése (Szíjjártó 2008, 116.). Az adatközlő Bús Etel (1881).

Ág Tibor a Zobor-vidékről 3 variánsát közli (Ág 2001, 247–250). Lásd továbbá: Ág–Sima 1979, 358–359; Szíjjártó 2001, 116; Zagiba 1954, 74.

Vö. Vargyas 1976, II: 784–785.

25. Megégett a cserény [133]

25.1.

Helymegjelölés nélkül

Írógéppel letisztázott változat. A gyűjtő ismeretlen.

25.2. Leginy, leginy, szeginy juhaszleginy...

Zsére

Írógéppel letisztázott változat. „Énekelte: Földesi Ilona 33 éves. Gyűjtötte: Putz Éva.” Ugyanennek egy töredékes, kézírásos lejegyzése 1941. február 18-ra datálja a gyűjtés idejét. Voltaképpen Petőfi Sándor: *Alku* című verse folklorizálódott változatának és a Vargyas-féle *Megégett a cserény* típusnak az összemosásával keletkezett szöveg. Dános Erzsébet ezt a folyamatot *kikerekítésnek* nevezi, s éppen az *Alku* példáján mutatja be, hogy Petőfi kétstrófás verse (lásd lent!) miként bővült a szájhagyományba kerülve (Dános 1938, 51). Ennek látjuk itt egy még *továbbkerekített* változatát. Dános Erzsébet különben a kettőt külön típusként tárgyalja. Az *Alku* és a *Megégett a cserény* típusú szövegek összemosódása talán a dallamazonosságnak is köszönhető. Dános Erzsébet írja le, hogy „Jakabszálláson a *Juhászlegény, szegény juhászlegény* dallamára éneklik” a *Megégett a cserény* típust is (Dános 1938, 109). Franz Zagiba ezt a Földesi Ilona által előadott változatot használta és egy szélteben elterjedt betyárnótának mondja (Zagiba 1954, 79–80).

25.3. Oda fen a hegyek oldalában...

Béd

Írógéppel letisztázott változat. „Írta Pindes István”. Petőfi Sándor: *Alku* című versének folklorizálódott változata:

Juhászlegény, szegény juhászlegény!
Tele pénzzel ez a kövér erszény;
Megveszem a szegénységet tőled,
De rá’dásul add a szeretődöt.

„Ha ez a pénz volna csak foglaló,
S még százennyi lenne borraivaló,
S id’adnák a világot rá’dásnak,
Szeretődmet mégsem adnám másnak!”

A vers hihetetlen gyorsasággal terjedt el a nép körében és egy régebbi dallamra ráhúzva népdalként funkcionált. (Katona 1965, 558. Vö.: Sebestyén 1914). Vargyas Lajos szerint „A múlt század [19. L.J. megj.] utolsó évtizedeiben keletkezett dal, amelyben a cselekmény már lírába fordul át. Aligha nevezhető balladának” (Vargyas 1976, II: 790). A Vargyas-féle *Megégett a cserény* típusal való összefonódása miatt soroltuk be gyűjteményünkbe. Vö. Dános 1938, 108–109; 135; Vargyas 1976, II: 789–790.

25.4.

Zsére

A Népzenei Adattár munkatársainak (Ág Tibor, Huszár Ágnes, Nagy Iván, Pelle Andrea) gyűjtése 2002-ből. Az adatközlő Benczné Kupecsek Veronika (1924). A gyűjtés hangzóanyaga a Népzenei Adattárban (Ltsz.: NA_0199, ZTI_MD_0016_1, 52:30).

26. Bányatragédia

26.1.

Menyhe

Írógéppel letisztázott változat. Gyűjtő: Kovács Gergely. „Kostyál Jánosné, Menyhe.” Nem valószínű, hogy teljesen helyi ballada lenne, noha más variánsára mind ez ideig nem sikerült rábukkanni. Vargyas Lajos nagy ballada-monográfiájának a végén megjegyzi, hogy számára a kötetbe sorolás során nem az volt a mérvadó, hogy valamilyen „esemény” legyen a tartalma („talán

kétszeresére is felduzzaszthattuk volna anyagközlésünket, ha minden helyi eseményt, gyilkosságot, öngyilkosságot megéneklő dalt bevettünk volna”), hanem irányadónak az elterjedést tekintette: „aminek csak egy faluban vagy egy-két szomszédos helységben van nyoma, azt kihagytam a válogatásból, az országosan elterjedteket viszont bevettem”. Ez utóbbiak esetében ugyanis „már lehet valami közösségi csiszoló munkát is megfigyelni, ha pedig nem, akkor is vall az ízlésről (vagy annak romlásáról) a széles körű elterjedés. Az igazi ’helyi balladák’ élete viszont szűkkörű és egy nemzedék után rendszerint helyben meg is szűnik. Az egész nyelvközösséghez viszonyítva és a valódi népköltészet darabjaival összehasonlítva tulajdonképpen percnyi a létük, szinte a népköltészet anti-anyagai, amelyek futó pillanatra létrejönnek, hogy azonnal el is tűnjenek belőle. Ezek az ’egyéni javaslatok’, amelyeket nem fogad el a tágabb közösség. Mint javaslatok, szintén alkalmasak bizonyos mértékben a népköltészeti alkotásmód tanulmányozására: sokszor élnek ’előregyártott elemekkel’, ismert fordulatokkal, ismert népdalok részleteivel. Ezeknek alapos tanulmányozása azonban szétfeszítené jelen munkám kereteit anélkül, hogy lényeges eredményekkel tudná gazdagítani.” (Vargyas 1976, II: 793). Amennyiben a népballadát történeti képződménynek tartjuk, az idézet második felével lehet maradéktalanul egyetérteni, és ez indokolja ennek a bányatragédiát megéneklő szövegvariánsnak a közreadását. Dános Erzsébet egyébként egy sor, hasonlóan helyi balladát besorolt típuskatalógusába (Dános 1938, 138–140).

Asszonyok a koloni missziós kereszt előtt